

Національний історико-етнографічний заповідник «Перяслав»
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Національна спілка краєзнавців України
(Переяславський міський осередок)

ЛЮДИНА В ІСТОРІЇ КРАЮ: ПЕРЕЯСЛАВЩИНА

Матеріали круглого столу
«КРАЄЗНАВСТВО ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ:
ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПОСТАТІ»

13 жовтня 2021 р., м. Переяслав

Переяслав – Кам'янець-Подільський
2021

УДК 94:908(477.41-21)(092)(082)
Л 93

Людина в історії краю: Переяславщина: матеріали круг. ст. «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті», м. Переяслав, 13 жовт. 2021 р./упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий. Переяслав – Кам’янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 148 с. (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини» ; вип. 20).

Редакційна колегія:

Вовкодав С. М., к.і.н. Горбовий О. А., к.і.н., проф. Колибенко О. В.,
к.і.н., доц. Лукашевич О. М., к.і.н. Нагайко К. М.,
к.і.н. Нагайко Т. Ю.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
(протокол № 7 від 21 грудня 2021 р.)*

До збірки включено матеріали доповідей учасників круглого столу «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті», що відбувся 13 жовтня 2021 р. у межах програми Х Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» та виконання науково-дослідної роботи «Історія Переяславщини: антропо-аксіологічні виміри» (державний реєстраційний номер: 0119U103364).

ISBN 978-617-8021-72-6

© Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2021.

© Автори публікацій, 2021.

ЗМІСТ

Вступ	5
<i>Інна Більченко</i> . Доленосність музейного поступу Михайла Сікорського (1923–2011)	8
<i>Віта Бова</i> . Брати Бодянські в історії Переяславського краю	13
<i>Євген Букет</i> . Уродженці Переяславщини Матвій Ляшенко та Іван Подоляка – учасники гайдамацького повстання 1750 року..	19
<i>Вікторія Вовкодав</i> . Роза Олексіївна Чистик – історик, пам'яткоохоронець, музейний та громадський діяч	23
<i>Сергій Вовкодав</i> . Дослідники середини ХІХ – початку ХХ ст. та їх внесок у вивчення археологічних пам'яток басейну р. Броварка	28
<i>Олександр Горбовий</i> . Постаті затопленої Переяславщини: краєзнавець та педагог Михайло Прохорович Лесик (1928–2019) ...	34
<i>Микола Губочкін</i> . Печатка Кропивнянської економії А. А. Дарагана	43
<i>Єгор Єгоров</i> . Переяславський скансен у кінотворах Олега Бійми та Юрія Суярка (1980–1990-ті рр.)	47
<i>Олена Жам</i> . Михайло Іванович Жам: основні віхи життя та професійної діяльності (до 90-річчя від дня народження)	54
<i>Наталія Заїка</i> . Пошанування Михайла Івановича Сікорського: Музей українського рушника	59
<i>Анатолій Іваненко</i> . Гетьман Іван Брюховецький та антимосковське повстання на Переяславщині 1666 року	63
<i>Олена Колибенко, Олександр Колибенко</i> . Три шлюби Володимира Мономаха: хронологія, персоналії, обставини.....	68
<i>Юрій Коржов</i> . Про перспективи публікації альбому творчої спадщини художниці Ганни Самутіної	76
<i>Наталія Костенко</i> . Ветерани музейної справи: Микола Іванович Герасько	87

<i>Андрій Кравцов.</i> Гамалії на Переяславщині.....	91
<i>Андрій Кузьменко.</i> З історії студентських проєктів архітектора В. Г. Заболотного в м. Києві	96
<i>Катерина Нагайко.</i> Щодо переяславського періоду видатного представника Київської Громади Павла Житецького	99
<i>Тарас Нагайко.</i> Моргунов Ю. Ю. – дослідник Переяславської землі	106
<i>Ганна Наконечна.</i> Меморіалізація постаті Якова Білошицького в екстер'єрі м. Переяслава	116
<i>Світлана Пригонюк.</i> Багатогранність таланту Миколи Шкурпели	121
<i>Наталія Ревега.</i> Антропотопоніми села Комарівка (XVIII–початок XX ст.)	126
<i>Дмитро Тетеря.</i> Анатолій Павлович Савчук та археологія давнього Переяслава	133
<i>Світлана Тетеря, Наталія Костюк.</i> Михайло Кисіль – талановитий музикант Переяславщини	138
Відомості про авторів	144

УДК 930.25:908(477.41-21)(092)

Андрій Кравцов

(м. Київ)

ГАМАЛІЇ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ

У статті висвітлюється життєпис представників роду Гамаліїв, які жили та вели свою діяльність на Переяславщині. Оглянуто біографії Василя Федотовича та його сина Василя Васильовича Гамаліїв.

Ключові слова: Гамалії, генеалогія, Кучаків, Переяслащина.

Гамалії – український козацько-старшинський рід, який походить від Михайла (Миська) – реєстрового козака Черкаського полку (1649), а з 1662 р. полковника того ж полку¹. Одним з найвідоміших представників родини став син Михайла – Гамалія Григорій Михайлович – український військовий та державний діяч другої половини XVII ст., дипломат, меценат, полковник Лубенський (1665–1666, 1668–1670, 1687–1688), Паволоцький (1672–1673) та наказний гетьман (1674). Своїх дітей він не мав. Натомість нащадків по собі залишив його брат Андрій Михайлович, генеральний осавул при гетьмані Івану Мазепі². Від нього й беруть початок усі гілки роду Гамаліїв.

Протягом кінця XVII–XVIII ст. його представники обіймали різноманітні посади в Гетьманщині (сотники, генеральні осавули, генеральні судді, військові канцеляристи тощо) та брали участь у військових походах того часу. З кінця XVIII ст. нащадки роду вже значилися на службі в установах Російської імперії.

На Переяславщині представники роду Гамаліїв оселяються в середині XIX ст., з появою тут Василя Федотовича Гамалії. Народився він 15 березня³ 1832 р.⁴ у с. Безсали Лохвицького повіту Полтавської губернії⁵. Василь Федотович належав до нащадків гілки старшого сина Андрія Михайловича – Михайла. Той був

¹ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1: А–Д. Киев, 1908. С. 238.

² Там само. С. 238–239.

³ Тут і далі дати по тексту до 1918 р. вказані за старим стилем.

⁴ На збереженому надгробку вказана дата 15 березня 1833 р. Див.: Кравцов А. Лежить надгробок біля Вознесенського собору. Чому тут? *Вісник Переяславщини*. 2019. № 46 (12151). 15 листоп. С. 14.

⁵ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 261.

лохвицьким сотником (1690–1693), генеральним бунчужним (1701–1703), наказним полтавським полковником (березень 1705 р.), генеральним хорунжим (1707) та генеральним осавулом (1707–1709). За свою та братову участь в «зраді» Мазепи був поселений у Москві, звідки в 1715 р. відпущений додому⁶.

Михайло Андрійович 18 серпня 1693 р.⁷ отримав універсал від гетьмана Івана Мазепи на володіння згаданим с. Безсали, а 1 грудня 1694 р. отримав на нього ще й царську грамоту⁸. У подальшому це ж село було родовим гніздом цієї гілки роду Гамаліїв.

Василь Федотович після навчання отримав ступінь кандидата університету⁹. У 1858–1859 рр. був членом Полтавського губернського комітету по влаштуванню і покращенню побуту поміщицьких селян від Переяславського повіту. У 1861–1863 рр. був мировим посередником в Переяславському повіті. 25 серпня 1865 р. його обрали головою Переяславської повітової земської управи. На цій посаді Василь Федотович пробув до 1 лютого 1869 р., після чого став гласним у цій же установі. У 1871 р. обіймав посаду дільничного мирового судді 3-ї дільниці, чиновник 10-го класу¹⁰. Помер В. Ф. Гамалія 3 грудня 1871 р.¹¹ у віці 38 або 39 років¹² від холери. До нашого часу зберігся надгробний камінь з його поховання, що нині стоїть неподалік переяславського Вознесенського собору¹³.

⁶ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 240.

⁷ Універсали Івана Мазепи. 1687–1709 / Упорядник: Іван Бутич. Київ, 2002. С. 257–258.

⁸ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 240.

⁹ Вчена ступінь, яка існувала в Російській імперії протягом 1804–1884 рр. Присуджувалася після закінчення університету та написання роботи на задану тему. Орієнтовно відповідає сучасному освітньому рівню «магістр».

¹⁰ Інформацію про посади В. Ф. Гамалії див.: Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 261; довідкові видання (адрес-календарі) Полтавської губернії за 1861–1863, 1865, 1871 рр.

¹¹ ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 224. Оп. 3. Спр. 14. Арк. 49; Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 261.

¹² У метричному записі вказаний вік 37 років, що не відповідає реальному, рахуючи від двох зауважених нами варіантів дати народження.

¹³ Кравцов А. Лежить надгробок біля Вознесенського собору. Чому тут? *Вісник Переяславищини*. 2019. № 46 (12151). 15 листоп. С. 14.

В. Ф. Гамалія одружений був двічі¹⁴. Перша дружина Єлизавета Яківна Романович-Славатинська¹⁵. Від їхнього шлюбу народилося троє дітей¹⁶: син Яків (30.04.1860), доньки – Софія (8.03.1859) та Ольга (29.10.1861). Вірогідно, їхньому одруженню передували попередні контакти представників родів. Першою дружиною відомого історика права, професора Київського університету Олександра Васильовича Романович-Славатинського (1832–1910) була Олександра Григорівна Гамалія (1832–1864)¹⁷. Вона доводилась сестрою Василю Федотовичу в п'ятому коліні¹⁸. Хоча це далека рідня, вони обоє народилися в Безсалах, тому не виключено, що їхні родини підтримували зв'язок. Ймовірно, Єлизавета була родичкою О. В. Романович-Славатинського і це послугувало приводом для її заручин з Василем Федотовичем.

17 серпня 1862 р. Василь Федотович придбав 200 десятин землі на хуторі Кучаків біля с. Сулимівка Переяславського повіту (нині Бориспільського району Київської області), у своєї тещі Софії Данилівни Романович-Славатинської (матері Єлизавети, уродженої Сулима)¹⁹ за 1600 рублів сріблом²⁰. Через три роки, на початку 1865 р., вона заповіла йому ще 300 десятин землі з різними господарськими будівлями на ній: кілька дворів, сад, винокурний²¹, пивний та цегляні заводи, тощо²².

Василь Федотович одружився вдруге²³ 12 січня 1866 р. на доньці відставного полковника Василя Даниловича Гоярина²⁴ – Тетяні

¹⁴ Причиною другого одруження могла слугувати смерть першої дружини. Проте точних відомостей про це наразі не вдалося знайти.

¹⁵ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 261.

¹⁶ Там само. С. 263.

¹⁷ Там само. С. 260; Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 2: Е–К. Киев, 1910. С. 669.

¹⁸ Цей родинний зв'язок можна прослідкувати по генеалогічному дереву роду Гамаліїв. Див.: Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 240, 242, 246–248, 251, 254–257, 260–261.

¹⁹ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 4. П–С. Киев, 1914. С. 815.

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 486. Оп. 3. 1862 р. Спр. 172. Арк. 2–3.

²¹ Винокуріння – застаріла назва процесу виготовлення горілки і спирту із зерна, картоплі тощо способом спеціальної перегонки.

²² ЦДІАК України. Ф. 486. Оп. 3. 1865 р. Спр. 32. Арк. 11–14 зв.

²³ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 3. Арк. 639 зв. – 640.

²⁴ Гоярини – переяславський рід, нащадки сотника Другої полкової переяславської сотні Матвія Гоярина.

(нар. бл. 1844 р.). Одним із свідків від чоловіка вказаний колезький радник та лікар Андрій Йосипович Козачковський (1812–1889), друг Тараса Григоровича Шевченка, автор спогадів про нього. Від цього шлюбу народилося теж троє дітей: сини Василь (26.10.1866)²⁵, Віктор (11.04.1871)²⁶ та дочка Юлія (21.04.1868)²⁷. Після смерті чоловіка Тетяна Василівна вийшла заміж вдруге, за київського лікаря Івана Васильовича Фаворського²⁸.

Відомо, що в 1882 р. Тетяна Василівна відіграла певну роль у процесі публікації «Сулиминського архіву». Про це зазначив у передмові до своєї публікації на шпальтах «Киевской старины» О. М. Лазаревський: «при обязательном участии Т. В. Гамалей, настоящий владелец сулиминского архива – Ал. Андр. Войцехович с истинно просвещенною готовностью, дал нам возможность осмотреть этот архив во всех его подробностях»²⁹. Хоча ініціали можуть означати когось іншого, скоріш за все мова йде саме про Тетяну Василівну. Після смерті Василя Федотовича вона з дітьми мала успадкувати його власність на хуторі Кучаків, який знаходиться неподалік с. Сулимівка, де й зберігався згаданий архів. Таким чином Тетяна Василівна могла знати власників архіву та посприяти їхній співпраці з відомим істориком.

З усіх дітей Василя Федотовича відома доля сина Василя. Після закінчення університету він, як і його батько, працював у земстві. Кілька разів його обирали головою Переяславської повітової земської управи (16.10.1892–17.11.1895, 27.10.1898–10.1907, 1914–1916). До того ж В. В. Гамалія обіймав посади помічника секретаря з'їзду мирових суддів повіту (1888, 1890), губернського гласного від повіту (1893–1895, 1899–1901, 1914–1916) та почесного мирового судді повіту (1901–1909, 1913–1914). Також був чле-

²⁵ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 15. Арк. 54; Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 263.

²⁶ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 263.

²⁷ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 15. Арк. 61; у Малоросійському родословнику вказана дата 22 квітня. Див.: Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 263.

²⁸ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 506; ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 461. Арк. 23 зв. – 24; ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 471. Арк. 36 зв. – 37.

²⁹ Лазаревский А. М. Сулиминский фамильный архив. *Киевская старина*. 1882. Т. IV. С. 292.

ном місцевих училищних (1893–1894, 1900–1909) та піклувальних рад (1899–1909); членом Комітету товариства покращення народної праці (1899–1908); членом правління товариства допомоги бідним в м. Переяславі (1906–1909); членом землевпорядної комісії (1915)³⁰.

Відомо, що Василь Васильович був наділений поетичним талантом. Свої твори він опублікував у збірках «Перша книга» (1907) та «Вільне слово» (1910). Є також інформація про кілька одиниць його листування з відомим істориком та книгознавцем Гнатом Павловичем Житецьким (1866–1929)³¹.

У листопаді 1893 р. В. В. Гамалія одружився³² із Ольгою Олександрівною Ілляшенко, нащадком переяславського полкового осавула та сотника Другої полкової сотні Переяславського полку Івана Ілляшенка (?–1727). У їхньому шлюбі народилося п'ятеро дітей: дочки Тетяна (21.10.1894)³³ та Ганна (17.01.1904)³⁴, сини Микола (20.06.1896)³⁵, Борис (4.01.1898)³⁶ та Іван (20.10.1899)³⁷. Вдалося звірити за першоджерелами інформацію про народження всіх дітей, крім Івана, завдяки збереженим записам метричних книг Покровської церкви с. Сулимівки за 1895, 1896, 1898, 1904 рр., до якої був приписаний хутір Кучаків.

Можна констатувати, що за час перебування роду Гамаліїв на Переяславщині, його представники обіймали найвищі посади в місцевому земстві, а також відзначилися певною увагою до минулого краю.

Сподіваємося, що подальші дослідження, із залученням епістолярних та інших джерел, допоможуть більш розлого висвітлити роль представників роду Гамаліїв у культурно-громадському житті на Переяславщині в кінці XIX – початку XX ст.

³⁰ Інформацію про посади В. В. Гамалії див.: Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 263; Коломієць О. Статист і поет. *Комуністична праця*. 1988. № 102 (8622). 28 черв. С. 3; довідкові видання (адрес-календарі) Полтавської губернії за 1888, 1890, 1893–1895, 1897–1901, 1903–1909, 1913–1916 рр.

³¹ Коломієць О. Статист і поет. *Комуністична праця*. 1988. № 102 (8622). 28 черв. С. 3.

³² Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 263.

³³ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 461. Арк. 23 зв. – 24.

³⁴ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 670. Арк. 95 зв. – 96.

³⁵ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 471. Арк. 36 зв. – 37.

³⁶ ЦДІАК України. Ф. 224. Оп. 3. Спр. 523. Арк. 77 зв. – 78.

³⁷ Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. Т. 1 ... С. 264.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Більченко Інна Валеріївна – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу «Меморіальний музей Г. С. Сковороди» НІЕЗ «Переяслав».

Бова Віта Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав».

Букет Євген Васильович – головний редактор газети «Культура і життя», член правління Національної спілки краєзнавців України, член Національної Спілки журналістів України, почесний краєзнавець України.

Вовкодав Вікторія Олександрівна – молодший науковий співробітник науково-методичного відділу охорони культурної спадщини НІЕЗ «Переяслав».

Вовкодав Сергій Михайлович – старший науковий співробітник Музею космосу науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав».

Горбовий Олександр Анатолійович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Музею історії лісового господарства Середньої Наддніпрянщини науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав».

Губочкін Микола Петрович – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник науково-методичного відділу охорони культурної спадщини НІЕЗ «Переяслав».

Єгоров Єгор Григорович – молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу історичного краєзнавства НІЕЗ «Переяслав».

Жам Олена Михайлівна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Музею хліба науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав».

Заїка Наталія Любомирівна – старший науковий співробітник Музею українського рушника науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав».

Іваненко Анатолій Олександрович – кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач науково-методичного відділу охорони культурної спадщини НІЕЗ «Переяслав».

Колибенко Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, професор, заступник генерального директора з науково-методичної роботи НІЕЗ «Переяслав».

Колибенко Олена Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Коржов Юрій Борисович – краєзнавець, генеалог, дослідник Переяславщини, голова ГО «Ташань».

Костенко Наталія Вікторівна – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу археології НІЕЗ «Переяслав».

Костюк Наталія Василівна – молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору «Музей кобзарства» НІЕЗ «Переяслав».

Кравцов Андрій Миколайович – аспірант Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

Кузьменко Андрій Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідного відділу «Меморіальний музей академіка В. Г. Заболотного».

Нагайко Катерина Миколаївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка» НІЕЗ «Переяслав».

Нагайко Тарас Юрійович – кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу історичного краєзнавства НІЕЗ «Переяслав».

Наконечна Ганна Миколаївна – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу історичного краєзнавства НІЕЗ «Переяслав».

Пригонюк Світлана Петрівна – молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка» НІЕЗ «Переяслав».

Ревега Наталія Миколаївна – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу історичного краєзнавства НІЕЗ «Переяслав».

Тетеря Дмитро Адольфович – завідувач науково-дослідного відділу археології НІЕЗ «Переяслав».

Тетеря Світлана Анатоліївна – завідувач науково-дослідного сектору «Музей кобзарства» НІЕЗ «Переяслав».

Наукове видання

ЛЮДИНА В ІСТОРІЇ КРАЮ: ПЕРЕЯСЛАВЩИНА

Матеріали круглого столу

«КРАЄЗНАВСТВО ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ:
ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПОСТАТІ»

(13 жовтня 2021 р., м. Переяслав)

Упорядники: Тарас Нагайко, Олександр Горбовий

Літературна корекція та комп'ютерна верстка:

Катерина Нагайко

Дизайн обкладинки: Сергій Вовкодав

Редакційна колегія може не поділяти фахову думку авторів публікацій та залишає за собою право редагувати та скорочувати надані тексти. Передрук та відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється лише при посиланні на це видання. Відповідальність за достовірність поданої інформації несуть автори матеріалів.

Адреса редакції:

08400, Київська область, м. Переяслав, вул. Шевченка, 8
Тел. +38(04567)5-41-03; niez.pereyaslav@gmail.com

Підписано до друку 24.12.2021 р. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,5.
Замовлення № . Наклад: 100 прим.
Віддруковано ТОВ «Друкарня «Рута» м. Кам'янець-Подільський,
вул. Руслана Коношенка, 1
Тел. (03849) 4-22-50; drukruta@ukr.net.
Свідоцтво ДК № 4060 від 29.04.2011 р.